

••••• pööning

AJALOOGA MAJAD, AIAD JA
DISAINIKLASSIKA

Nr. 3 (27) / sügis 2021

MAA JA MÕIS
POPSITALU VALGAMAAL / PURDI MÕIS
PARIKASTE MAJA / OTT PUURAIID JA VILJANDI / AASPERE MÕISA INTERJÖÖR
DISAINIKLASSIKA: KUNSTSARVEST TOOTED / STIILIAABITS: AKNAKATTED
AIAAJALUGU: VERANDAD JA KLAASLAVAD / RESTAUREERIMINE: VUNDAMENT
ALEVITE PÄRLEID: KARKSI-NUIA

> Aaspere mõisa
peahoone 20. saj
I poolel (Virumaa
Muuseumid)

Interjöörid muutuste tuules

AASPERE MÕISA PEAHOONE

Kadri Kallaste, Kadri Tael

FOTOD: VIRUMAA MUUSEUMID, RAHVUSARHIIV, ERAKOGU

*„Nii nagu naabritele olid eeskujuks paruni vaated ja põllupidamine, nii oli seda ka tema maja, kõrged toad, mis täis rasket laiutavat mahagonmööblit ja kahhelahjusid, esivanemate pilte ja vana hõbedat ja kus mugavalt kulges korrapärane ning jõukas elu.“**

Eduard von Keyserlingi sulest ilmunud tsitaat sobib ilmekalt illustreerima suursuguse Aaspere mõisa viimase mõisniku Eduard von Dellingshauseni eeskuju ja elustiili. Ajaloolises Haljala kihelkonnas asuva mõisa ansamblilisus ja arhitektuurne selgus on siiani vaadeldav. Hooned on paigutatud kompleksi läbiva telje suhtes sümmeetriliselt ning mõisa esiväljakut raamistavad kõrval- ja majandushooned lubavad peahoonel domineerida. Pikad mõisasüdamikku viivad puiesteed lisavad suurejoonelisust veelgi.

Peahoonest itta jääb looduslikus stiilis kanalite ja tiikide süsteemiga kujundatud suur mõisapark. Lõunasse kulgeb tiheda müürina pärnaallee, mis lõpeb

parki ümbritsevatesse puudesse jäetud aknaga, kust avaneb vaade põldudele. Nii kunstlikult rajatud kui ka looduslikud tiigid olid kanalite kaudu ühendatud allikate ja jõega, tiikide ja saarekeste süsteem sildadega.

Pargi lõunaservas asub „kreposti mägi” – kunstlik kõrgem kungas, mille alla on ehitatud keldrid. Künkjal asus nn Hiina tempel, kus joodi kohvi ja mängiti kaarte. Pargiskulptuuridest on säilinud graniidist obelisk Dellingshausenite perekonna mälestuseks.

* Eduard von Keyserling. Õhtused majad. Tallinn 1989, lk 8.

AJALUGU

Viimase Aaspere mõisniku Eduard von Dellingshauseni (1863–1939) vanavanaaisa Friedrich Adolf von Dellingshausen (1769–1839) omandas Aaspere mõisa 1796. aastal. 19. sajandi alguses muudeti barokne häärber klassitsistlikus stiilis esindushooneks, mille läänefassaadi keskel paikneb uhke kuuesambaline dooria stiilis sammasportikus. Imposantses hoones peegeldub vene klassitsismi mõju.

1921. aasta sügisel avas Eesti Punane Rist mõisa peahoones lastekodu, kuhu esmajärjekorras võeti 4–12-aastasi lapsi, kelle isad Vabadussõjas hukkusid. Lastekodu oli mõisas 1977. aastani.

Lastekodu aega jääb ka mõisa peahoone traagiline põleng 1966. aasta 6. augustil, mil hoone sai tulekahjus tugevasti kannatada. Ühes ainulaadsemas ja terviklikumalt säilinud teise korruse ruumis, nn Hiina toas, hävisid lae- ja osaliselt seinamaalingud, tubades ja saalis väärspuidust parkett.

INTERJÖÖR

Mõisa peahoone eksterjööri ja interjööri ruumijaoitus on säilinud suures osas autentsena. Interjööri värskendati aktiivsemalt. Selle tingis mõisaomaniku vahetus, elumuutused ning majanduslik võimekus, aga ka sisekujunduse trendide järgimine.

Eesti Vabariigi ja nõukogude ajal rajati esindusruumide seintesse mitmeid uusi läbimurdeid, mille põhjenduseks oli hoone teisenenud otstarve. Vahe-seinte lisamisega suurematesse ruumidesse tekitati väiksemaid tube ja koridore. Tänapäevaks on vaheseinad maha lõhutud, kuid endist ustesüsteemi pole täies mahus taastatud.

Mõisa interjöörides on loetavad viited nii 18. kui 19. sajandi siseviimistlusele. Kõige paremini on 18. sajandi kihistus jälgitav 1. korrusel: kõik selle korruse ruumid on võlvid. Hoone kesksel teljel asub aia poole suunatud vestibüül ja esindusväljakule avanev trepiahall.

Vestibüüli kujutavatel ajaloolistel ülesvõtetel on ruum rikkalikult kaunistatud. Selle seinu katab illusionistlik loodust kujutav maaling, siin asus kaks polükroomset kuju ja amforatega kaunistatud vaheuks. Jääb mulje, et ruumi on kasutatud aiasaalina ehk nn *Gartensaal*ina, kust pääses mõisaparki. Ruumi pidulikumale iseloomule viitab ka säilinud neorenessanslik kamin. Kahel pool vestibüüli jooksevad pikad kitsad koridorid, kust teenijarahvas pääses

~ Esimese korruse vestibüül.
(Virumaa Muuseumid)

^ Seltskond mõisa peasaalis.
(Rahvusarhiiv)

~ Naine salongis seismas.
(Rahvusarhiiv)

majapidamisruumidesse. Siin asusid köök, sahvrid, pesurullimis- ja triikimisruumid ning teenijatoad. Nende siseviimistlus oli lihtne ja tagasihoidlik – ruumide seinad olid kas lubjatud või värvitud.

Vestibüülist pääseb värvilise kiviparketiga trepikotta. Selle ruumi kõige dominantsemaks elemendiks on raskepärane tammest trepp, mis telliti 1903. aastal Riiast R. Häusermanni töökojast. Sama firma teostas ka trepikoja tumedad seinatahveldised, millesse on peidetud panipaikade salauksed. See lahendus andis võimaluse ruum liigsetest mööbliesemetest tühjana hoida ning lasta trepil skulpturaalsena mõjuda. Trepikoja seintel olid eksponeeritud maalid.

Mõisa esinduskorruse ruumid olid kujunduselt lihtsad. Kõige silmapaistvamaks ruumiks oli vestibüüli kohal asunud laia barokse laekarniisiga saal. Selle sissekäigu kohal rippus tahvel kirjaga: „Ärge laiotage, ärge tehke suuri plaane, elage väheste sõprade heaks, tehke põhiliselt ainult head ja kui see kõik on möödas, siis ei ole teil ei südametunnistusepiinu ega kahetsust“.

Saali seinad olid sarnaselt trepikojaga kaetud maalidega, valdavalt Madalmaade koolkonna tuntud teoste koopiatega. Saali akendest avanesid vaated tiigile, parki ja nn sõprusetemplile.

HIINA TUBA

Oma terviklikkuses tähelepanu vääriv ruum on nn Hiina tuba, mida kasutati kabineti, salongi ja aeg-ajalt ka piljardiruumina. Selle ruumi ja ka majaperemehe kabineti seintel rippusid perekonnaportreed.

Ruumi valmimise ajaks peetakse 1893. aastat. Antud number on loetav ühes laenurgas. Diagonaalselt üle ruumi, on lael näha veel aastaarvu 1938 – siis tegi laemaalingul värskendusi üks Aaspere lastekodu õpetaja.

Hiina ruumi lagi, seinapinnad ja kahe ukse tahvlid olid kaetud maalingutega, millel kasutati erinevaid orientaalset elemente – draakoneid, õitsvaid viljapuuoksi, linde, inimfiguure – läbisegi neoklassitsistlike elementidega. Nii ukse- kui aknaavad olid raamistatud puidust lõigatud detailidega – üleval meanderornamendiga ja külgedel dekoratiivsete sambakestega.

> Naine istumas Hiina toas.
(Rahvusarhiiv)

^ ~ Hiina toa uks tänapäeval.
(Erakogu)

Hiina toa maalingud said 1966. aasta tulekahju kustutamisel ulatuslikke kahjustusi ning on tänapäeval vaid osaliselt loetavad. Varasemalt figuraalsete maalikutega kaetud uksetahvlid on üle värvitud. Teatud keemilise reaktsiooni tulemusena on hilisem värvikiht inimfiguuride peal murenenud, mis annab võimaluse nende kuju ja suurust tänapäeval üpris selgelt vaadelda.

Nii kompleksse lahendusega aasiapärased ruumid on Eesti mõisainterjöörides haruldased. Võib oletada, et kujunduse idee oli kantud 19. sajandi keskel alanud japonismi laia levikust, mitte selleks ajaks juba aegunud *chinoiserie* esteetikast. Eduard von Dellingshauseni sidemed Peterburi kõrgseltskonna ja ka saksa keelse kultuuriruumiga võisid anda selleks impulsi. 1870ndateks oli japonism ehk Jaapanist inspireeritud stiil niivõrd levinud, et üks kriitiline kaasaegne olla kaevanud: „See pole enam mood, see on armumine, rumalus.“

Ülejäänud ruumide viimistlusest on peale laekarniiside ja paari ukse vähe säilinud. Mitme ruumi seinad olid kaetud tapeediga (ei ole säilinud). Sellele viitavad nii Eduard von Dellingshauseni majapidamisraamatu sissekanded kui ka ajaloolised fotod. 1887. aastal maikuus osteti näiteks kolmel korral tapeete. Neid on võimalik näha neljal ajaloolisel ülesvõttel, mis kujutavad kahte salongi, Hiina tuba ja raamatukogu.

Kolmes kujutatud ruumis oli tapeet jaotatud bordüüri või liistuga piiratud väljadeks. Kõige eksklusiivsem seinakate oli ühes salongis: heleda lille-mustriga tapeet, mida raamib lai neorokokoo bordüür koos juurde sobituva nurgadetailiga. See viitab 19. sajandil levinud tavale bordüüride juurde ka sobivad aplikatsioone – vahetükke ja nurgadetaile – toota.

Kauni arhitektuuriga Aaspere mõisakompleks oma terviklikkuses ja loetavuses võlub tänapäevalgi. Selles peegelduvad oma aja isikute otsused ja soovid elluviidu näol. Ajas olnud suundumused ja sisustustrendide järgimine ilmestavad nii valitsenud olustikku ja esteetilist kliimat kui ka käsitöö tehnilist ning kunstilist taset. Säilinud on väga palju elemente, mille taaselustamine seisab alles ees.

Artikkel tugineb Eduard von Dellingshauseni raamatul „Kodumaa teenistuses“ ja Muinsuskaitseameti arhiivi materjalidel.